

УДК 82.0+008

Л. Є. Василик*Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича***ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ВИДАННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ**

З'ясовується сучасна літературно-видавнича парадигма, простежується роль літературно-художніх газет і журналів в інформаційному українському просторі, виокремлюються тенденції та наголошується на видавничих проблемах.

Окремою складовою сучасного інформаційного простору є літературно-художні видання, які завжди мали свого читача та поціновувача, оскільки задовольняли потреби суспільства в художньому слові та високоякісній публіцистичній думці. Сучасна публіцистика, друкowana на їх шпальтах, залишається невивченим пластом української журналістики, при тому що вона володіє особливою репрезентативністю щодо осмислення питань національного буття, простеження важливіших суспільно-духовних тенденцій. Упродовж ХХ ст. літературно-художні газети і журнали спочатку в умовах «заблокованої культури», а далі в посттоталітарний період відображали стан української культури, ставши помітним набутком журналістики. Представлена на їхніх шпальтах публіцистика у всій повноті її тенденцій, проблемно-тематичних аспектів та провідних кодів доби — концептів — ще потребує належного осмислення та уваги дослідників. Її тільки належить увести в історію нашої преси. При чому, саме означений період висунув такі імена та генерував такі публіцистичні твори, які аж ніяк не могли з'явитися в часи тоталітарного минулого. Тому вивчення ролі літературно-художніх газет і журналів у сучасній суспільно-духовній атмосфері видається актуальним з погляду встановлення певних тенденцій у розвитку публіцистичної думки. Заявлена проблема важлива ще й з того погляду, що літературно-художні видання (органи НСПУ, АУП) формують саме український інформаційний простір, який наша держава поступово втрачає. За даними журналу «Універсум», 60% українського мовлення та 80% сайтів Інтернету є російсько-мовними. Дослідник ЗМІ Ю. Колісник стверджує: «Загалом в Україні частка періодичних україномовних видань становить лише 13%, у ряді областей — п'ять чи навіть три відсотки» [3, с. 172]. Тож актуально, звертаючи на це увагу, оцінити вклад літературно-художніх газет і журналів у формування української ідентичності, у розвиток національної культури.

На жаль, літературно-художні видання не часто привертати увагу дослідників журналістики, через що маємо лише поодинокі розвідки у цьому плані. Так, Моторнюк І. простежує роль «Літературної України» в контексті сучасних процесів українського державотворення; про спадкоємність тенденцій «Дзвонів» у дискурсі сучасного львівського журналу «Дзвін» говорить Комариця М.; частково ці видання згадує Колісник Ю., досліджуючи розвиток української преси 50–80-х рр. ХХ ст.; Бахаєва Л. аналізує донецький журнал

«Дикое поле» тощо [1]. У нашій статті, усвідомлюючи, що літературно-художні газети й журнали потребують спеціального, ширшого дослідження, до якого маємо намір звернутися на майбутнє, ставимо на початках такі завдання: намагаємося з'ясувати діапазон сучасних літературно-художніх видань, простежити їх роль і місце на тлі нинішніх суспільно-культурних реалій, привернути увагу до проблем їх сьогоднішнього виходу, що нерідко обертається банальним виживанням в умовах жорсткої кон'юнктури нашого несформованого ринку.

Українські літературно-художні газети і журнали ХХ ст. формувалися в непростих умовах тоталітарного минулого, тож їхня публіцистика позначена всіма тими негативними рисами, що стали свідченням суспільної несвободи. Друкована на сторінках «Вітчизни», «Літературної України», «Дніпра», «Жовтня», «Києва», «Всесвіту», вона надовго залишалася в полоні тоталітарних штампів та стереотипів. Відчувався брак актуальних творів, про що в середині 60-х рр. заявив В. Здоровега [2]. Не маючи можливості функціонувати у межах повноцінного пресового простору, якісна українська публіцистика набирає форми самвидаву як альтернативи, вершиною якої став «Український вісник» В. Чорновола. Публіцисти (І. Дзюба, М. Руденко, В. Чорновіл, В. Стус, Л. Лук'яненко, В. Мороз, І. Світличний, Ю. Бадзьо, С. Сверстюк, О. Тихий, Ю. Литвин) під загрозою репресій, а нерідко і в таборових умовах, творили публіцистику, спрямовану на боротьбу з тоталітарною системою — невеликий субтекст на тлі тодішнього медіа-простору, позначений кордонами волі й національної самобутності. Саме він поєднав Україну і світ, перетнув кордон і поширив дискурс національної волі поза межами «залізної завіси».

Аж на межі 80–90-х рр. ситуація змінилася. Суспільно-культурні обставини позначились і на становищі літературно-художніх видань. У контексті глобальних змін на пострадянському просторі читацькі інтереси трансформувалися. Покоління, сформоване на «товстих» літературних журналах радянського зразка («Новый мир» та ін.) переглянуло свої пріоритети, розриваючи з епохою несвободи та шукаючи нових ціннісних орієнтирів, які насамперед несли якісна література та незаангажована публіцистика. У контексті культурно-європейських інтеграційних тяжінь позбавлений ідеологічного пресингу український читач намагався засвоїти все те краще, що набули філософська думка, художнє слово, незаангажована журналістика у вільному світі. Після розпаду СРСР спільний інформаційний простір зазнав змін. У незалежній Україні почав формуватися власний медіа-ринок, який висвітлював проблеми та явища не лише пострадянського світу, а й виходив на ширші інформаційні обшири, занурюючись у досі табуйовані проблеми національного буття, «відкриваючи» світ за «залізною завісою». Ряд видань змінили назви, тим самим відмежовуючись від елементів попереднього ідеологічного дискурсу. Зокрема, львівський журнал «Жовтень» повернув з історії назву «Дзвін», під якою в минулому («Дзвони») виходив один з популярних західноукраїнських часописів. Харківський журнал «Прапор» сьогодні виходить як «Березіль», підкреслюючи ту ж спадкоємність культурних традицій.

В Україну повернувся літературно-художній та громадсько-політичний журнал «Сучасність», доти недоступний для вітчизняного читача. Щоправда, місток між Україною та Європою прокладав журнал «Всесвіт», намагаючись інтегрувати український культурний простір у світовий, однак у системі тоталітарної журналістики з її жорсткою цензурою не мав для цього цілковитих можливостей.

Водночас поруч з відомими газетами і журналами почали виходити нові, суттєво доповнивши національну видавничу палітру. Шеф-редактор журналу «Універсум» О. Романчук підкреслює: «То був час справжньої повені нових періодичних видань, адже нарешті після довгих десятиліть маніпуляцій ідеями та теоріями, фальшування історії, заборони на самостійне мислення перед журналістикою розчинилися двері у відкритий інформаційний простір, досі обмежуваний цензурно, ідеологічно, політично» [5, с. 10]. Розширився й літературно-художній видавничий простір. Постали нові видання — на межі двох епох, двох культурних дискурсів, поклавши межу між старим офіційно-тоталітарним світом і пошуком нового, відкритого культурного простору. Так, вдалим видавничим проектом став журнал «Кур'єр Кривбасу» (Дніпропетровськ), зорієнтований переважно на молодше й певною мірою альтернативне попереднім традиціям покоління письменників та публіцистів, незаангажоване, максимально відкрите до новітніх культурних тенденцій. Всеукраїнського рівня набула газета «Критика», що ґрунтується на подібних редакційно-видавничих поглядах. Помітне місце серед літературно-художніх видань посідає журнал «Новочасна література», газети «Книжник реву», «Літературний Львів» та луганська «Літературна газета», що видається українською та російською мовами. Свою нішу в літературно-художньому інформаційному просторі займають журнали «Київська Русь» та «Золота доба». На рівень регулярної передплати вийшли донецька щотижнева газета «Отражение», а також «Луганський край», пропонуючи читачеві літературно-художні та публіцистичні матеріали українською та російською мовами. Російськомовний простір на цьому тлі займають відроджений журнал «Радуга» та нещодавно засновані журнали «Ренессанс» та «Золотой век». Названі видання сьогодні охоплюють читацьку аудиторію всієї України, формуючи значно ширший, аніж за умов тоталітарної доби, культурно-інтелектуальний інформаційний простір.

Його прикметною рисою є бажання видавців та авторів вийти за межі попереднього культурного дискурсу, обмеженого численними табу. Саме літературно-художні часописи сьогодні насамперед прокладають духовний місток між Україною і світом, створюють у нашій посттоталітарній державі новий суспільно-духовний вимір, зорієнтований на перспективи культурної інтеграції України і Європи. Україну починають розглядати крізь призму європейських цінностей. Для неї, майже не присутньої у європейському мета-тексті ХХ ст., а через те екзистенційно маргінальної, інтеграція в європейський культурний простір — одна з частин її буттєвого оприявлення, ідентифікованого з історичною сповненістю нації. Політичне і культурне входження у Європу нації, чия ідентичність і досі неповна й загрожена, закономірно робить її повноцінним суб'єктом буття і забезпечує повноту її присутності. Для

України питання бути чи не бути в Європі є екзистентним, тому в сучасній публіцистиці так багато сказано на цю тему, і вибудовують цей субтекст передусім літературно-художні видання засобами друкованої на їхніх шпальтах актуальної публіцистики. Йдеться про місце незалежної України в європейському просторі, проблему інтеграції нової на геополітичному терені держави. Концепти *Україна* і *Європа* маркують заголовки статей, риторичні заклики (В. Горський «Де шукати Європу?», О. Пахльовська «Україна і Європа в 2001-му: десятиріччя втрачених можливостей», В. Скуратівський «Україна — *via* Європа», І. Дзюба «Майбутнє нової Східної Європи», Ю. Шевельов «Україна — Європа — культура — посмішка» тощо).

Зміна читацьких пріоритетів у пострадянській час тонко відчувається видавцями. Часописи засвідчують активний вихід поза рамки тоталітарного минулого з його штампами і стереотипами. Їхні дискурси руйнують залишки тоталітарного мислення і розширюють інтелектуальний простір. Не випадково виходять цілі номери, зорієнтовані на зміну старого культурного дискурсу. Так, журнал «Сучасність» (2002. — № 1) представляє польську літературу, мистецтво, суспільно-громадську думку. З його публіцистичних матеріалів близькі українцям думки Богуслава Бакули про польську інтелігенцію, сформовану на грані сучасності й спадщини попереднього періоду. Ці посттоталітарні рефлексії за аналогією прочитуються в контексті українських реалій, адже обидва народи вийшли зі спільного тоталітарного минулого. Інтерес до культурних здобутків сусідів простежується і в оприлюдненні часописом розвідки Януша Корека про журнал «Культура», який у польській діаспорі виконував місію, аналогічну нашій «Сучасності». Подібну тенденцію — інтерес до роками замовчуваної європейської культури — засвідчує редакція альманаху «Потяг 76», сама назва якого, що походить від номера поїзда «Чернівці — Пшемисль», вказує на концептуальні засади видання — культурницький рух на Захід. № 2 часопису — спецрейс «Потяг до Польщі» — цілковито присвячений польській культурі, а № 3, названий як «Балканський експрес», — культурі Балканських країн. Саме видання декларує себе як «центральноєвропейський часопис», намагаючись розширити європейські культурні координати входження туди української культури, привернути увагу до її присутності. Схожу практику застосовують такі літературно-художні видання, як газета «Критика» та львівський журнал «І», підтримуючи входження України у світовий культурний контекст. Важлива роль у цьому належить публіцистиці та есеїстиці М. Жулинського, М. Коцюбинської, О. Забужко, Ю. Андруховича, О. Пахльовської та ін. авторів. На цьому тлі можна розглядати і видання «Склянка часу» («Zeitglas») — щоквартальний літературно-мистецький журнал, що виходить трьома (українською, німецькою та російською) мовами. Таку ж уже традиційну для себе місію за новітніх суспільно-культурних умов продовжує виконувати журнал «Всесвіт».

Проте намагання розширити інтелектуально-культурні рамки пострадянського простору натикаються на цілий ряд перепон. Одна з основних — звуження тиражів, що не дає можливості охопити ширше коло читачів (не всі зі згаданих видань навіть заявлені у поштову передплату). Причини цьому —

фінансові, бо в умовах так званого ринку політична цензура змінилась економічними обмеженнями. Не секрет, що за умов непродуманої державної політики щодо українських книговидавництва та медіа частка українського інформаційного простору щороку зменшується. Це в умовах суспільства, яке, на жаль, втрачає інтерес до читання, чи не найважче відображається на тиражах літературно-художніх видань. Деякі з них взагалі призупиняють вихід, коли закінчуються кошти спонсорів. Так, відсутній у каталозі передплати журнал «Визвольний шлях», який поруч з науковими розвідками з нашої історії, культури, публікував літературні матеріали та сучасну публіцистику. Після виходу чотирьох номерів перестав існувати журнал «Родомисл». Замість нього був заявлений у всеукраїнську передплату двомовний інтелектуально-художній журнал «Дикое поле — Донецький проєкт», та на сьогодні він виходить нерегулярно. Така ж історія і з місцевим часописом «Кальміус». Усі ці видання могли б замінити офіційний журнал «Донбас», який, як пише Бахаєва Л., «спромігся відсвяткувати своє вісімдесятиріччя (2003 р.) випуском одного (!) ювілейного номера» [1]. Спробували відродити, але так і не змогли регулярно видавати колись популярну «Роман-газету». Така ж доля двомовного літературно-художнього журналу «Соти». Ще в 2005 р. заявляла про себе щотижнева громадсько-політична та літературно-художня газета «Обрій ППБ», але, ймовірно, через фінансові проблеми, не змогла виходити стабільно в умовах ринкової кон'юнктури, аж ніяк не сприятливої щодо національно зорієнтованих та інтелектуально насажених видань. На деякий час її вихід призупинився. З наступного року газета знову виходить на рівень всеукраїнської передплати, сподіваючись продовжити набуті традиції. У силу цих же обставин нерегулярно з'являються «Четвер» (Івано-Франківськ), «Ї» (Львів), «Потяг 76» (Чернівці) та ін.; на рівні обласних залишаються «Вежа» (Кіровоград), «Буковинський журнал» (Чернівці) та ін., хоча вони своєю автурою та друкованими літературно-публіцистичними матеріалами, безумовно, заслуговують на кращі видавничі перспективи та ширший інтерес. Саме з фінансових причин видання також змушені об'єднувати по два-три номери. Зокрема, наступного року вийде лише по шість номерів «Всесвіту», «Вітчизни», «Дніпра», «Кур'єра Кривбасу», «Хортиці», вісім — журналу «Березіль».

Окремий аспект — тиражі сучасних літературно-художніх газет і журналів. Ще можна пояснити наклад новозаснованих видань (приміром, 500 прим. — тираж «Дикого поля») першими спробами, які тільки становлять «певну лабораторію сучасного літературного журналізму» [1], але надзвичайно прикро і принизливо усвідомлювати, що колись популярна «Літературна Україна», заснована ще у 1927 р. і чий вклад у пробудження суспільно-культурної свідомості на межі 80–90-х беззаперечний, сьогодні виходить мінімальним тиражем (7500 прим.). У 2000 р. у другому півріччі вона взагалі призупинила вихід. Ще у 2001 р. І. Михайлин привертая увагу до цієї проблеми: «Газета мала тираж понад 200 тисяч примірників, поширюваний переважно за передплатою. Тепер її наклад складає 8 тисяч, газета є збитковою і власне під кожен номер мусить розшукувати джерела фінансування» [4, с. 171]. На межі цілковитого зникнення осередок української культури в Криму — сімферопольська «Кримська світлиця».

Безумовно, для дослідників журналістики цікавою буде публіцистика названих видань, адже вона є якісним прикладом професійного журналізму. Саме у журналах публіцисти можуть об'ємно і всебічно викласти свої роздуми щодо проблем сьогодення, вдатися до поглибленого аналізу явищ і окреслити перспективи їх розвитку, чого не дають звичні газетні можливості. Загалом можемо зауважити, що публіцисти, які виступали на шпальтах літературно-художніх газет і журналів (письменники, журналісти, відомі постаті суспільно-культурного життя), активно зверталися до читача з аналітичним осмисленням минулого й сьогоденішнього, руйнували стереотипи пострадянського минулого, національні комплекси і штучно створені ідеологічні міфи. Після здобуття незалежності України така публіцистика спричинила зміну попереднього ідеологічного дискурсу й сприяла формуванню нових суспільних стандартів у демократичному дусі. Літературно-художні видання відіграли важливу роль в інформаційному просторі України, не переобтяженому соціальною відповідальністю та інтелектуальними пріоритетами, і продовжують виконувати свою місію сьогодні. Вони, безумовно, заслуговують більшої уваги дослідників преси, що в перспективі дало б повноту уявлення про порушену проблему. Водночас цією статтею вербалізуємо проблему кризової ситуації, що склалася навколо виходу багатьох літературно-художніх видань. Держава, яка не хоче залишатися на рівні маргінальної, повинна негайно переглянути свою політику щодо культурно-інтелектуального інформаційного простору.

1. Бахаєва Л. Журнал «Дикое поле»: жанрово-тематичні особливості / Л. Бахаєва // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повід. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. — 2005. — С. 525–527; Колісник Ю. Журналістика УРСР в умовах тотального контролю (на матеріалах журнальної періодики 50–80-х рр.) / Ю. Колісник // Журналістика. — К., 2007. — С. 50–63; Комариця М. М. Журнал «Дзвони» (1931–1939 рр.) і «Дзвін» (1990–1997 рр.): національна ідея та історична епоха / М. М. Комариця // Українська періодика: історія і сучасність. — Львів, 1997. — С. 124–128; Моторнюк І. Л. «Літературна Україна» у контексті державотворення / І. Л. Моторнюк // Українська журналістика: генеза і сучасні проблеми: вісник Львів. у-ту. [Серія журналістики]. — 1992. — Вип. 17. — С. 29–34. 2. Здоровега В. Дебют двох публіцистів / В. Здоровега // Вітчизна. — 1983. — № 12. — С. 114–115. 3. Колісник Ю. Турбота про ближніх чи самозречення? / Ю. Колісник // Публіцистика і тенденції розвитку світу: зб. наук. статей. — Львів, 1999. 4. Михайлин І. Табун троянських коней, або парадокси українського інформаційного простору / І. Михайлин // Актуальні проблеми журналістики: зб. наук. праць. — Ужгород, 2001. — С. 163–173. 5. Україна в універсумі: актуальні проблеми сучасної України / [за ред. О. Романчука] — Львів, 2006. — 614 с.

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ИЗДАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННО-КУЛЬТУРНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

Вьясняется современная литературно-издательская парадигма, прослеживается роль литературно-художественных газет и журналов в информационном украинском пространстве, выделяются тенденции и отмечается на издательских проблемах.

LITERATOURNO-HOUDOJNI EDITIONS IN THE CONTEXT OF MODERN PUBLIC-CULTURAL TENDENCIES

The article sheds light on the modern publishing paradigm, focusing on the place which belongs to the literary editions in the information space of Ukraine. The emphasis is laid on the contemporary trends and vital issues of publishing.

Стаття надійшла 21.04.08

УДК 002.4

О. О. Гуманенко*Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка***ВИДАВНИЦТВО «СТЕПОВА ЕЛЛАДА»:
ТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ**

Аналізується діяльність кіровоградського видавництва «Степова Еллада». Експлікується місце видавництва у сучасному інформаційному просторі. Висвітлюється концепція видання новітньої навчальної літератури.

Художня література — це мистецтво Слова. Знайомство з літературою як з навчальним предметом — це активне спілкування зі Словом. Залежно від його рівня формується мовлення людини, її духовність і культура.

Зазначимо, що сьогодні шкільна програма з української літератури еволюціонувала, з'явилися нові імена та твори. Однак все-таки діючі програми з літератури мають серйозні недоліки. Як вважає Григорій Клочек, є декілька принципових засад, на яких повинне ґрунтуватися подальше удосконалення програм [4, с. 3]: скорочення кількості письменників, твори яких вивчаються в школі монографічно (перш за все це стосується української літератури ХХ ст.; калейдоскопічність вивчення літератури цього періоду не дає змоги зануритись у глибину літературного матеріалу); зменшення у шкільних підручниках масиву історико-літературної інформації; сучасна літературна освіта має розвивати здатність людини до самовираження через Слово — як усне, так і писемне; шкільна літературна освіта повинна дати перший поштовх процесу досягнення художності, створити для нього базис.

На відміну від стереотипних підручників, новітні повинні мати принципово іншу структуру: бути розвивальними — тобто пропонувати учневі найрізноманітніші форми роботи, виконуючи які, він активно здобуватиме власне сучасну літературну освіту; між підручником та учнем повинні бути діалогічні стосунки.

Ідея організації видавництва, яке б працювало над проблемою створення підручників нового покоління, з'явилась у Григорія Клочека, коли він уже розробив кілька видавничих проєктів, серед яких особливо вдалим вважає проєкт «Рідне слово в рідній школі», але спілкування з київськими видавництвами привело його до думки, що для реалізації своїх ідей необхідно самому стати видавцем. У результаті було створено видавництво «Степова Еллада», що спеціалізується на виданні навчально-методичної літератури, зорієнтованої на вчителя-словесника, студента-філолога, учня старшого класу, яке виявляє інтерес до художньої літератури. «Степова Еллада — це вимріяна Маланюком незалежна, багата і висококультурна Україна. Назва видавництва засвідчує ідейну спрямованість друкованої продукції, яка випускатиметься у світ, — ця продукція «працюватиме» на виховання нової української людини, тобто людини з високою національною свідомістю, з інтелектом, що природно зріє на рідній культурі і одночасно ввібрав усе найкраще зі світової культури.